

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет філософський
Кафедра філософії

Затверджено
На засіданні кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 1 від 4 вересня 2017р.)

Завідувач кафедри філософії
докт. філос. наук, проф. Карась А. Ф

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ ЯК ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»
третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
для здобувачів спеціальності 033-філософія

Львів 2017 р.

**СИЛАБУС ДИСЦИПЛІНИ професора Карася А. Ф.
ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ як ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
(2017-2018, 2018-2019 навчальний рік)**

Назва курсу	ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ як ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
Адреса викладання курсу	М.Львів вул.. Університетська,1 ауд. 301
Факультет та кафедра, за якою закріплена дисципліна	Філософський факультет, кафедра філософія
Галузь знань, шифр та назва спеціальності	03 – гуманітарні науки; 033- філософія
Викладач	Професор Карась А. Ф., доктор філософських наук
Контактна інформація викладача	anatolijkaras@yahoo.com , anatoliy.karas@lnu.edu.com
Консультації по курсу відбуваються	Понеділок 11.00-12.00. вул. Університетська,1, а.316; також консультації за попередньою домовленістю через Skype (для узгодження часу писати на електронну пошту: anatolijkaras@yahoo.com)
Інформація про курс	Дисципліна «Філософія свободи як здійснення громадянського суспільства» пропонується для вибору зі спеціальності 033 – філософія, освітньої програми третього рівня (аспірантура); викладається у третьому семестрі в обсязі 3 кредитів (за Європейською Кредитно-Трансферною Системою ECTS). http://filos.lnu.edu.ua/department/filosofiji - електронна сторінка кафедри філософії ЛНУ імені Івана Франка
Анотація курсу Мета і завдання курсу	Мета курсу. Пропонований курс передбачає освоїти і зрозуміти філософію свободи і громадянського суспільства у двох аспектах: історичному – як здійснення індивідуальної свободи особи та становлення особливого типу правової громадянської самоврядної спільноти, і в теоретичному – як розгортання належної філософської рефлексії про соціальну і політичну свободу людини та формування відповідних інтелектуальних концепцій і етичних практик.

	<p>Курс є особливо актуальним для сучасної України, яка перебуває на шляху до становлення громадянського суспільства й демократичного врядування і є у процесі активного пошуку свого місця серед світової і Європейської спільноти.</p> <p>Праця над першоджерелами та матеріалами курсу сприятиме поглибленню знань аспірантів зі спеціальності, умінь і фахових компетенцій.</p> <p>Завдання курсу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • критичне освоєння історико-філософської спадщини в аспекті ознайомлення з провідними концепціями свободи і теоріями громадянського суспільства, обґрунтованими у працях видатних мислителів від античності до сучасності; • обґрунтувати іманентний зв'язок між розвитком індивідуальної свободи людини та її публічним громадянським правовим здійсненням; • з'ясувати особливості взаємозв'язку між поняттями свободи й необхідності в історико-філософському процесі й трансформацію його на відношення «свобода-відповідальність»; • висвітлити природу соціально-культурного поступу крізь призму здійснення етико-дискурсивних практик свободи—автентичності, патерналізму—клієнтизму й нігілізму—анархізму; • виявити в історії інтелектуального розвитку концепції, в яких свобода розкривається через потреби розвитку громадянського суспільства як опозиції до авторитарних, деспотичних і тоталітарних режимів; • виокремити тенденції розвитку ідеї свободи та етапи громадянського поступу в українській дійсності та проаналізувати чинники дискурсивних заохочень і перешкод на шляху до його сталого розгортання; • розкрити особливості громадянського поступу в Україні щодо перспектив входження в громадянський простір Європейського Союзу. • <i>Освітньою метою курсу є формування філософської рефлексії і добросесної та відповідальної етики через формування когнітивної рефлексії на основі висвітлення та засвоєння процесу розвитку ідеї і практики свободи.</i>
Література для вивчення дисципліни	Література детально подана для кожної теми в структурному додатку
Тривалість курсу	90 год.

<p>Обсяг курсу</p>	<p>48 годин аудиторних з них 32 години – лекційних, 16 год. – семінарських 42 години самостійної роботи</p>
<p>Очікувані результати навчання</p>	<p>Після завершення курсу аспірант повинен:</p> <p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ Витоки ідеї <i>свободи</i> (ἐλευθερία) в Античності в її пов'язанні з <i>гюбрис</i> (ὕβρις), виникненням філософії й полісної демократії; ✚ основні концепції свободи і громадянського суспільства, що обґрунтовані у процесі розвитку філософії і вказати їхні істотні відмінності; ✚ про зміст концептів «гюбрис» і «парезія» та їхній вплив на становлення феномену громадянства; ✚ характеристику змін, що відбулися у процесі становлення громадянської дійсності у сферах: соціальної, економічної, політико-правовій, гуманітарній, духовно-етичній; ✚ відмінності між громадянським суспільством, політичною сферою і державою; ✚ відмінності між приватною і публічною сферами; ✚ джерела сутнісного зв'язку між індивідуальною свободою, самоврядуванням, громадянським суспільством, верховенством права й демократичним врядуванням; ✚ особливості етатичної, економічної й дискурсивно-етичної моделей громадянського суспільства; ✚ особливості "етико-дискурсивних практик" стосовно здійснення свободи людини й ключові елементи громадянської ідентичності; ✚ визначення і структуру «соціального капіталу» як морально-етичного ресурсу; ✚ визначення і структуру громадянського суспільства та ключові відмінності від тоталітарного суспільного устрою; ✚ природу націоналізму і шовінізму; ✚ основні етапи громадянського поступу в Україні і вміти застосовувати до його аналізу головні поняття та концепти, напрацьовані у філософії свободи і громадянського суспільства; <p>У результаті засвоєних знань аспірант повинен уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ визначати витоки ідеї свободи в її зв'язку з громадянством і полісною демократією та її сучасний національний контекст; ✚ назвати основні концептуальні особливості і відмінності у тлумаченні ідеї свободи у контекстах соціально-історичних епох; ✚ характеризувати стан громадянства в античному полісі та відрізнити його від сучасного національного

	<p>змісту;</p> <ul style="list-style-type: none"> + охарактеризувати свободу вибору в аспектах емпіричного, етичного та правового підходів; + характеризувати проблему свободу волі в аспекті природного детермінізму; + пояснити особливості англо-американської і французької традицій свободи; + характеризувати екзистенційний підхід до свободи; + пояснити сенс свободи через самовизначення людини та її відповідальність; + пояснити відмінність між негативною і позитивною концепціями свободи; + пояснити комунікативний підхід до розуміння свободи як відповідальності; + обґрунтувати філософські витoki «Декларації прав людини і громадянина»; + розрізнити громадянський, авторитарний і шовіністичний націоналізм; + вміти застосовувати набуті знання для аналізу української дійсності, визначення демократичних і авторитарних дискурсивних тенденцій соціального, правового і політичного розвитку. + визначати етичний зміст громадянської ідентичності; + визначати перспективи громадянського поступу України в контексті конструювання єдиного цивілізаційного розвитку людства
Формат курсу	Очний і заочний
Тематика курсу	<p>Головні тематичні напрями:</p> <ul style="list-style-type: none"> • актуальність громадянського суспільства у світовому й українському контекстах; • свобода, детермінізм, каузальність і відповідальність; • походження ідеї свободи, її зв'язок з концептом «гюбріс» та громадянством; • основні історико-філософські концепції свободи і громадянського суспільства; • громадянське суспільство як здійснення індивідуальної й публічної свободи; • етико-дискурсивна природа громадянського суспільства; • свобода, громадянське суспільство і національна держава; • позитивна і негативна концепції свободи; • поняття громадянського поступу і соціального капіталу; • основні стадії громадянського поступу в українській історії; • чинники сприяння і перешкоди на шляху до громадянського суспільства; • проблеми громадянського суспільства України в контексті розширення Європейської Унії.

Підсумковий контроль, форма	іспит
Пререквізити	Для вивчення курсу аспіранти потребують базових знань з історії філософії, комунікативної філософії, соціальної філософії, філософії історії, етики.
Навчальні методи та техніки	В процесі навчання використовуються лекції, презентації, бесіди-дискусії, колоквиуми
Необхідне обладнання	Вивчення курсу може не потребувати використання програмного забезпечення, крім загально вживаних програм і операційних систем.
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду навчальної діяльності)	Поточний лекційний контроль: 26 балів, участь в семінарі – до 5 балів. Домашня залікова робота (есе) та її презентація – до 10 балів. Обов'язковою вимогою до самостійних письмових робіт є добросовісність. Позитивна оцінка поточної успішності (сумарного результату проміжної і поетапної оцінки за семестр), за умови відсутності пропущених і невідпрацьованих тем, є підставою допуску до підсумкового іспиту. Враховуються бали набрані в процесі поточної роботи на лекціях, семінарах і самостійній роботі (70 балів) і бали іспитової презентації (30 балів). Жодні форми порушення академічної добросовісності не толеруються.
Питання до екзамену	<ol style="list-style-type: none"> 1. Коли вперше виникає ідея громадянського суспільства і хто висуває її концептуальне обґрунтування? 2. Коли громадянське суспільство виникає як стан соціальної дійсності? 3. Коли і чому відроджується ідея громадянського суспільства? З чіткими іменами та громадянською активністю пов'язане відродження інтересу до громадянського суспільства? 4. Які причини лежать в основі поширення ідей громадянського суспільства у сучасному Західному світі? 5. У якому співвідношенні перебуває філософія свободи, громадянського суспільства і демократії? 6. Аристотель про свободу і громадянську спільність. Politike koinonia – як громадянська основа соціальності. 7. Аристотель про свободу, принцип громадянства, поняття "політії" та права афінського громадянина. 8. Свобода як цінність релігійна і світська. Свобода як спасіння.

9. Томас Гоббс про свободу й передумови громадянського суспільства та держави.
10. Поняття природного права. Розрізнення природного права і природного закону за Гоббсом.
11. Джон Локк про свободу приватної власності як передумову громадянського суспільства. Охарактеризуйте "основну мету" громадянського спілнотворення за Локком.
12. Розкрийте зміст свободи за Гоббсом і поясніть яким чином вона пов'язується із соціальним ладом? Чи свобода означає відсутність необхідності і примусу?
13. Наведіть розрізнення, за Локом, "природної свободи" та "свободи суспільної, або громадянської". Вкажіть, коли, за яких умов свобода набуває *етичних* зразків поведінки?
14. Що є джерелом породження власності та привласнювання того, що "спочатку не належало нікому" (за Локом)?
15. Етичний дискурс громадянського суспільства А. Фергюсона, його комерційний та цивільний виміри. Поняття *чесноти*. Назвіть, за А. Фергюсоном, що лежить в основі формування громадянського (цивільного) суспільства.
16. Концепція свободи і прав людини Т. Пейна. Основні принципи "Декларації прав людини і громадянина". Проблема адекватності "громадянського поступу" суспільства та його державної влади як проблема формування національної держави.
17. Громадянське суспільство й індивідуальна свобода як легітимна підстава національного суверенітету й демократичного урядування. Значення і роль конституції для громадянського суспільства.
18. Поясніть, чому за Т. Пейном, державна влада має бути обмежена на користь суспільства? Охарактеризуйте "*природні права*" та "*громадянські права*" за Т. Пейном. Які з них є основою інших?
19. Поясніть взаємозв'язок між індивідуальною свободою, громадянським станом суспільства та національним суверенітетом і демократією.
20. Розкрийте зміст поняття "феодальний багаж" і визначте чинники його впливу на процес розгортання громадянських прав і свобод в добу Нового часу.
21. Передумови громадянського суспільства у Гегеля. Проблема розрізнення моралі й етичності в аспекті здійснення індивідуальної свободи.
22. Концептуальні особливості теорії громадянського суспільства Гегеля, оцінка її політичної долі. Поясніть, чому Гегель вважає, що "вища дія розуму, яка охоплює всі ідеї, є дія естетична і що істина і благо споріднені лише у красі ... Філософія Духа – це естетична філософія". Яким чином висловлені твердження Гегеля поєднуються з його програмою "створити нову міфологію ... міфологію розуму"?
23. Поясніть який зміст укладав Гегель в основу концепту "*історичних та неісторичних народів*". Обґрунтуйте, чому його концепція називається етатичною і вважається ідеологічним джерелом тоталітаризму у ХХ столітті ?
24. З'ясуйте ставлення до гегелівської філософської Томаша Масарика та Івана Франка.

25. Поняття громадянського суспільства – його визначення – і структурні компоненти. Поясніть зміст дискурсивно-етичних компонентів громадянського суспільства.
26. Громадський (неурядовий) сектор як основний компонент громадянського суспільства: типологія громадських організацій. Правове поле громадянського суспільства.
27. Оцінка К. Марксом громадянського суспільства та визначення його перспектив.
28. Дискурсивні принципи і соціально-політична практика марксизму. Розкрийте ставлення Івана Франка до концепції марксизму.
29. Назвіть основні компоненти звичаєвості, або етичного дискурсу, за Токвілем. Чому він називає їх "моральним та інтелектуальним обличчям народу"?
30. Визначте оцінку марксизмом гегелівської дихотомії "історичних і неісторичних націй". Кому належить думка про поділ націй і національностей на "революційні - контрреволюційні" ?
31. Особливості формування громадянського суспільства у США. Поняття громади та її ключова роль у поширенні громадянської соціальності. Поняття і значення рівності.
32. Поняття громадського духу і соціального капіталу. Суть і значення недержавних (неурядових) громадських організацій. Основні чинники підтримки демократії і свободи громадян.
33. Громадянське суспільство і Україна. Чому селянські обрядові інституції в Україні належали до протогромадянських соціально-культурних утворень ?
34. Громадянський поступ під призмою *дискурсивно-етичних практик*; вказати їх назви і дати характеристику.
35. Охарактеризуйте розуміння Токвілем індивідуальної свободи людини й демократії та визначте їхнє місце у його концепції громадянського суспільства
36. Який чинник у концепції Токвіля є найважливішим щодо підтримки індивідуальної свободи і демократії ? Запропонуйте пояснення – чому?
37. Назвіть основні громадянські права і вкажіть у чому полягає відмінність між ними та правами людини. В чому суть принципу «верховенства права»?
38. Вкажіть який елемент громадянського суспільства, за концепцією Токвіля, ("географічне розташування – закони - звичаї") є найважливішим і обґрунтуйте чому.
39. Свобода людини і народу у філософії Ж.-Ж. Руссо, поняття суспільного договору.
40. Коли в європейській історії вперше виникає поняття "національного суверенітету" і створюється національна держава? Який тут є зв'язок з процесом формування громадянського суспільства?
41. Наведіть приклади, що підтверджують зв'язок між мовленнєвим дискурсом суспільства і його демократичним чи деспотичним політичними режимами (за Токвілем та Р. Андерсоном).
42. Охарактеризуйте зміст поняття "громадянського", або "ліберального" націоналізму. Які інші типи націоналізму відомі в історії?

	<p>43. "Соціальний капітал" як основа громадянського поступу і соціальної організації суспільства. Мережі вертикальних та горизонтальних суспільних відносин.</p> <p>44. Охарактеризуйте ставлення Маркса й Енгельса до проблем національної емансипації народів і громадянського суспільства.</p> <p>45. Особливості тоталітарного суспільного устрою за К. Попером і Х. Аренд.</p> <p>46. Поняття «модульної людини» в концепції громадянського суспільства Е. Гелнера.</p> <p>47. Особливості поглядів Ю. Габермаса на природу громадянського суспільства.</p> <p>48. Особливості комунікативної філософії Ю. Габермаса. Комунікативна дія і дискурс як дві форми комунікації. Комунікативна реконструкція практичного розуму як сучасної основи громадянського поступу.</p> <p>49. Традиційно-етична, модерно-економічна і дискурсивно-комунікативна "моделі" громадянського суспільства. Критика концепції Габермаса з боку М. Фуко і Дж. Кіна.</p> <p>50. Концепція громадянського суспільства у філософії Дж. Макліна.</p> <p>51. Обґрунтуйте зв'язок марксистської концепції громадянського суспільства з соціально-політичної практикою у СРСР та національною катастрофою в Україні 1917 – 1989 рр.</p> <p>52. Сутність і структура соціального капіталу. Асоціації як соціальні структури співробітництва.</p> <p>53. Яким чином, на думку Р. Патнема, соціально-культурні особливості, що зародилися у глибокому середньовіччі Італії, виявилися вирішальними на сьогодні щодо причин неефективності спільноти в управлінні колективним життям ?</p> <p>54. Поняття громадянської ідентичності в його відмінності від ідентичності етнічної, культурної і національної.</p> <p>55. Поняття громадянського поступу. Особливості громадянського поступу в Україні.</p> <p>56. Громадянська катастрофа в Україні ХХ століття. Голодомор як радикальний спосіб руйнування громадських традицій та відповідного їм дискурсивного забезпечення.</p> <p>57. Запропонуйте характеристику мережі "клієнталізму - патерналізму" в українській дійсності, спираючись на власний досвід і спостереження.</p> <p>58. Громадянське суспільство в Україні: минуле, сучасне, майбутнє.</p> <p>59. Сила і квалітет громадянського суспільства в сучасній Україні: у чому полягає її європейська перспектива?</p> <p>60. Як ви оцінюєте роль і значення для здійснення свободи людини революцій Помаранчевої і Гідності?</p>
<p>Опитування</p>	<p>Анкету-оцінку з метою оцінювання якості курсу буде надано по завершенню курсу.</p>

ДОДАТОК

СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ ЯК ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»

Частина 1. Вступ.

Тема 1 (2 год. лекційні + 2 год. семінарські). Витоки й еволюція ідеї та практики громадянського суспільства

Громадянське суспільство і держава. Теоретичні фази історичного розвитку уявлень про громадянське суспільство. Поняття й структурні особливості громадянського суспільства.

Формування концепту *свободи* (ἐλευθερία) в Античності в його пов'язанні з *гюбріс* (ὄβρις), виникненням *філософії* й полісної *демократії*. Ключові відмінності у витлумаченні свободи в творчості Платона й Аристотеля.

Politike koinonia – громадянська основа самоврядування. Аристотель про феномен громадянства, політичні режими, чесноти й права афінського громадянина.

Література:

Арато Е., Коген Д. Відродження, занепад та реконструкція концепції громадянського суспільства. - Політична думка. 1996. № 1 (7). С.24-30.

Арендт Х. Що таке свобода? // Арендт Х. Між минулим і майбутнім. – Київ: Дух і Літера, 2002. – С. 151-182.

Аристотель. Нікомахова етика. – К.: Аквілон – Плюс, 2002. – С. 27-39, 55-75, 99-111, 131, 189-207, 241-261.

Аристотель. Політика. - К.: Основи, 2000. – С. 17-23; 31- 34; 66-89; 93; 97; 112; 115; 180-181; 201.

Булатов М. О. Головні етапи розвитку поняття свободи в історії європейської філософії // Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 5-49.

Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. – Київ-Львів, 2003.- С. 373 – 383; 425 – 429. *Карась А.* Громадянське суспільство: особливості його теоретичного усвідомлення й дискурсивно-етичного здійснення // Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розбудови. – К.: Інститут ліберального суспільства, 2007. – С. 11- 33.

Колодій А. Ф. Концепція громадянського суспільства і проблема узгодження теоретичних підходів та емпіричних моделей // Громадянське суспільство як здійснення свободи. Зб. наук. праць. – Львів, 1999. – С. 21 – 39.

Тема 2. Лекція: Свобода і суспільна організація в середні віки

Провідні ідеї Християнського вчення в їхньому відношенні до проблеми свободи. Сутність християнської онтології. Теологія спасіння Ап. Павла й Послання до Римлян і до Галатів. Бл. Августин про волю, свободу і благодать. Свобода і необхідність та природа зла. Суперечка з пелагіанством.

Свобода як вияв і здійснення соціальних відносин. Свобода як провіденційна необхідність і як відповідальність. Свобода індивідуальна і свобода колективна.

Свобода людини як фіксація соціальної диференціації й встановлення пільг. «Велика Хартія вольностей» як документування боротьби за свободу через виборювання пільг і привілеїв. Історичне значення документу. *Магдебургське право* й колективне звільнення від контролю і примусу влади. Самоврядування і свобода індивіда.

Свобода у вченні Лютера і протестантська реформація. Полеміка Лютера з Е. Роттердамським про свободу волі.

Торговельні відносини й формування етосу бюргерства. Від статусу підданства й привілеювання до статусу громадянської рівності всіх перед законом. Від групових привілеїв і вольностей до індивідуальної свободи людини в соціальному просторі громадянської й національної спільноти. Свобода й контроль, вільна воля і дисциплінарна влада над тілом.

ЛІТЕРАТУРА

Августин, Святий. Сповідь. К.: Основи, 1996. - С. 104-123, 276-279.

Зайбт Фердинанд. Близькість і вбогість середньовіччя. – Л.: УКУ, 2009. – С. 228-240.

Карась А. Свобода в Середні віки. Текст лекції. Рукопис.

Спрул Р. Бажання вірити. Дискусія з приводу свободи волі. (До "суперечки з пелегіанством") // <http://www.reformed.org.ua/3/735/3/Sproul>

Куціус Е. Р. Європейська література і латинське середньовіччя. - Львів: Літопис, 2007. С. 85-87, 229-241, 454-461, 541-547.

Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи / [Табачковський В. Г., Булатов М. О., Лютий Т. В. та ін.] - К. : Наукова думка, 2005. - 272 с.

О свободѣ воли. Спор Эразма Роттердамского с Мартином Лютером. [Электронный ресурс]: Режим доступа : <http://www.st.mrezha.ru/Erasmus.htm>

Пелагий. Послание к Деметриаде // Эразм Роттердамский. Философские произведения. М., «Наука», 1987. С. 594-635.

Піко дела Мірандола. Про людську гідність. (Промови про гідність людини) // Всесвіт. - 2013. - №11/12; або Мова та історія. - К., 2013. - Вип. 233.

Тома Аквінський. Коментарі до Аристотелевої "Політики" / Пер. з латини.– К.: Основи, 2000.- С. 308 -312.

Частина II

СВОБОДА І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В МОДЕРНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Тема 3 (2 год лекційні + 2 год семінарські):

Модерна концептуалізація індивідуальної свободи як передумови громадянського суспільства.

Свобода – необхідність – насильство у філософії Нового часу. Томас Гоббс про індивідуальну свободу як передумову громадянського суспільства.

Свобода, розум і знання. Розрізнення природного права і природного закону як шлях від підданства до громадянства. Дух законів як дух розуму.

Свобода і рівність. Ліберальна традиція свободи. Джон Локк про свободу і громадянські права як умову поділу влади і подолання тиранії й деспотії. Розрізнення між «природною свободою» і «свободою громадянською», або соціальною. Свобода праці і приватної власності як головна мета громадянського спільнотворення. Ціннісні параметри добровільності і толерантності. Свобода як основа дискурсу громадянства й конституціоналізму.

Література:

Бауман З. Свобода. – М.: Новое издательство, 2006. – С. 13-68.

Гаєк Ф. Цінність свободи // Лібералізм. Антологія. 2-ге видання. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 504-546.

Гоббс Томас. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского // Сочинения в 2 т. Т.2 М., Мысль, 1991. Глава 26. О гражданских законах. С.204-225.

Гоббс Томас. О свободе и необходимости // Сочинения в 2 т.- Т.1.- М.: Мысль, 1989.- С.574-612.

Гоббс Томас. Основы философии. Часть третья. О гражданине // Сочинения в 2 т. Т.1 М.:Мысль,1989.С.574-612.

Констан Б. Про свободу древніх у її порівнянні зі свободою сучасних людей // Лібералізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2002. – С. 411-424.

Лок Дж. Два трактати про врядування. – К.: Основи, 2001. – С. 10-12; 157-162; 170-183; 195-199; 207-208; 242-251.

Тема 4 (2 год лекційні + 2 – семінарські):

Свобода, права людини і громадянські права в контексті Просвітництва. Концепції свободи і громадянського суспільства у філософії Адама Фергюсона, Ж.-Ж. Руссо і Томаса Пейна.

Концепція Адама Фергюсона: етичний дискурс громадянського суспільства, його комерційний та цивільний виміри. Поняття *чесноти* та її значення для громадянського суспільства. Вільний ринок як умова громадянської соціальності та його етичний вимір за А. Смітом.

I. Кант про автономну свободу людини як «найбільшу проблему людської раси, на розв'язання якої вона приречена самою природою, – встановлення громадянського суспільств».

Монтеск'є про розділення законодавчої, судової й виконавчої влад як основа балансу сил народу і влади. Ж.-Ж. Руссо про завоювання свободи і суспільну угоду, або принципи політичного права. Американська й Французька революції як найважливіші події в історії свободи й громадянського суспільства з протилежними наслідками. Універсальні ідеї французької революції та її соціально-політичні наслідки. Англо-американська традиція свободи як здійснення громадянського суспільства.

Концепція прав людини Т. Пейна. Проблема адекватності "громадянського поступу" суспільства та його політичної (державної) влади. Дві форми та три категорії урядів (держав) за критерієм їх адекватності із суспільством і народом. Полеміка про свободу і рівність між Е. Берком і Т. Пейном. Громадянське суспільство у контексті звичаєвого права і традиції. Особливості "*природних прав*" та "*громадянських прав*" за Т. Пейном. Основні принципи "Декларації прав людини і громадянина".

Т. Пейн про «феодалний багаж»; нація як джерело суверенності й достатня підстава громадянського суспільства та демократичного врядування. Значення і роль Конституції для громадянського суспільства.

Література:

Алексис де Токвіль. Давній порядок і революція. – К.: Юніверс, 2000. – С. 27-37, 91-110.

Берк Е. Права людини / Пер. з англ. // Консерватизм. Антологія. Упорядники: О. Проценко, В. Лісовий.– К.: Смолоскип, 1998. – С. 281 – 286.

Берк Е. Свобода і влада // Консерватизм. – С. 286 – 288.

Пейн Т. Права людини / Пер. з англ. – Л.:Літопис, 2000. – С. 46-51; 72; 95-97; 144-145.

Руссо, Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хоми. — К: Port-Royal, 2001. – С. 23-55, 121-164, 186-189. (В Інтернеті: <http://litopys.org.ua/rousseau/rous.htm>)

Тема 5-6 (4 год. лекційні + 2 семінарські):

Свобода й громадянське суспільство як проблема метафізики Гегеля й концепції А. де Токвіля.

Між соціально-культурною звичаєвістю та модерною свободою. Проблема *визнання* здібностей людини та її самоздійснення. Звичаєвість (*sittlichkeit*) і право в філософії Г. В. Ф. Гегеля: основи філософії права та інституалізовані форми свободи. Розрізнення моралі й етичності у Гегеля. Від сім'ї до громадянського суспільства і національної держави. Розкріпачення людини як критерій соціального і морального прогресу. Етатична концепція свободи та її правові наслідки. Концепція історичних і неісторичних народів.

Особливості формування громадянського суспільства у США. А. де Токвіль про індивідуальну свободу й громаду та їхню ключову роль у поширенні громадянської соціальності. Поняття і значення рівності, громадського духу і соціального капіталу. Роль недержавних (неурядових) громадських організацій. Основні чинники підтримки демократії і свободи громадян.

Семіотично-дискурсивні елементи громадянського суспільства. Солідарність та субсидіарність як етичні складові громадянського суспільства у концепції Токвіля.

Література:

Гегель Георг Вільгельм Фрідріх. Основи філософії права, або природне право і державознавство / Пер. з нім.- К.: Юніверс, 2000. – С. 47-49;55-57;103-108; 145-154; 168-174; 179-185; 199-219; 260-262.

Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 2 / Пер. з англ. – К.: Основи,1994. - Розділ 12. Гегель і новий трибалізм. С. 34-91.

Токвіль Алексис де. Про демократію в Америці. У двох томах / Пер. з франц. – К.: Всесвіт, 1999. – С. 51-60; 63-70;149-150;186-189; 208-210; 234-251; 316-319; 360-363; 384-389;406-411; 415-418; 422-426;439-442;463-466; 467-473; 501-503;564-568.

Тема 7-8 (4 год. лекційні + 2 - семінарські):

Марксистське і неомарксистське тлумачення свободи і громадянського суспільства

Природа комуністичної доктрини та її ідейні передумови. Загальнометафізичні ідеї марксизму та обґрунтування економічного детермінізму. Критика Марксом громадянського суспільства та його загальна оцінка. Ідея комунізму як регламентація свободи і здібностей особи.

Дискурсивні принципи і соціально-політична практика марксизму. Ідеологічні, метафізичні (філософські) та політичні передумови тоталітаризму. Катастрофа громадянського поступу в СРСР та в Україні (1917-1989 рр.).

Альтернатива "Масарика – Франка – Неру".

Спроба неомарксистського ревізіонізму концепції громадянського суспільства А. Грамші.

Критика марксистської концепції свободи людини й справедливого суспільства у творчості Миколи Руденка.

Література:

Валіцький А. Марксизм і стрибок у царство свободи. Історія комуністичної утопії. Пер. з польської. – К.:Всесвіт,1999. – 509с

Енгельс Ф. Боротьба в Угорщині // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 6.-К.:Держ. вид-во політ. літ-ри України,1960.-С.171 - 182.

Енгельс Ф. Демократичний панславізм // Маркс К. Енгельс Ф. Твори. – Т. 6. – К.: Держ. вид-во політ. літ-ри України,1960. С. 218 - 298.

Енгельс Ф. До історії Союзу комуністів // К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори.- Т. 21. – К.: Держ. вид-во політ. літ-ри України, 1964. – С. 205 - 222.

Енгельс Ф. Свято націй у Лондоні // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. - Т. 2. – К.:Держ. вид-во політ. літ-ри України, 1958.– С. 562 - 573.

Карась А. Людина, суспільство, демократія у поглядах Томаша Масарика // Сучасність. – 2000. – № 12. – С. 135-144

Карась А. Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. – С. 314 – 358.

Маркс К. До єврейського питання // Маркс К.,Енгельс Ф. Твори.– Т.1.- К.:Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1958. – С. 355-383.

Маркс К. Листи з „Deutsch – Französische Jahrbücher” // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 1. - К.:Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1958. – С. 345-354.

Попер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. К.: Основи, 1994. – С. 191-226.

Франко І. До історії соціалістичного руху // Франко І. Мозаїка. – Львів: Каменяр, 2001. – С. 400 – 424.

Франко І. Соціалізм і соціал-демократизм // Франко І. Мозаїка. – С. 370 - 400.

Карась А. М. Руденко про теорію Маркса й “Енергію прогресу” // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – Вип. 10. – Львів: Комерційна академія, 2011. – С. 458–473.

Тема 9. Лекція: Трансформація соціальності у Західній цивілізації в процесі здійснення індивідуальної свободи і громадянського суспільства

Громадянське суспільство й авторитарні політичні режими. Завоювання громадянських прав та права людини. Від громадянської свідомості до національного суверенітету. Від підлеглого до громадянина. Критика А. Росміні поняття нації і національного суверенітету.

Вертикальні і горизонтальні типи соціальних зв'язків. Самоврядне суспільство як суб'єкт багаторівневої трансформації. Поняття громадянського поступу та зміни, викликані ним, у сферах: *соціальної, економічній, політичній, правовій, культурно-гуманітарній*. Національна держава і громадянське суспільство. Дискурсивно-етичне підґрунтя громадянського суспільства.

Зміст поняття "*дискурсивного бар'єра*" та його чотирьох характеристик за Р. Андерсенем. Політичний дискурс як чинник переходу від автократії чи диктатури до демократії. Особливості недемократичного дискурсу. Поняття "*дискурсивного бар'єра*" у структурі соціальної трансформації. Структурні елементи громадянського суспільства та загрози на шляху до його здійснення.

Література:

- Андерсон Р.* Дискурсивне походження диктатури й демократії / Пер. з англ. // Універсум. - № 6-7 - С. 17-20; 2003. – С. 8-20.
- Арендт Г.* Джерела тоталітаризму / Пер. з англ.– К.:Дух і літера,2002.– С. 254-275;390-442.
- Валіцький А.* Три патріотизми // Націоналізм. Антологія. Упор. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000.- С. 724 – 771.
- Грінфельд Лія.* Типи націоналізму // Націоналізм. Антологія. - С. 688 -704.
- Карась А.* Свобода людини в аспектах культурного й соціального здійснення // Наука і цінності людського буття. Колективна монографія за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.П. Мельника. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 190-210. (550 с.)
- Кін Джон.* Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Пер. з англ. – К.:АНОД, 2000. – С. 81-113 (Націоналізм).
- Шнаппер Д.* Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації. Пер. з французької. – Харків: Фоліо, 2007. – 223 с.

РОЗДІЛ III

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНИЙ СТАН І ДИСКУРСИВНО-ЕТИЧНА ПРАКТИКА У ФІЛОСОФІЇ ХХ ст.

Тема 10-11 (4 год. лекційні + 2 семінарські):

Свобода й відповідальність у концепціях ХХ ст. й філософія Юргена Габермаса.

Самовизначення індивіда у концепції свободи І. Берліна. Поняття негативної свободи як основа ліберального підходу. Поняття позитивної свободи та його політичні імплікації. Свобода і соціальний статус. Статус як компенсаційне прагнення від нестачі свободи. Соціалістичне й республіканське розуміння й тлумачення свободи людини і суспільства. Домінування як сучасна дискурсивно-етична загроза для індивідуальної свободи людини.

Ідейні витоки та еволюція поглядів Ю. Габермаса. Особливості комунікативної філософії та принципу "міжсуб'єктних" відносин. Комунікативна дія і дискурс як дві форми комунікації. Комунікативна реконструкція практичного розуму. Поняття "сфери відкритості". Дуалізм "життєвого світу" і "системи". Соціальні структури свободи й відкритості. Публічність і приватна свобода.

Традиційно-етична, модерно-економічна і дискурсивно-комунікативна "моделі" громадянського суспільства. Громадянське суспільство як сфера приватної автономії. Громадянство і національна ідентичність. Майбутнє національної держави в аспекті минулого й майбутнього суверенітету і громадянства. Критика концепції Габермаса з боку М. Фуко і Дж. Кіна.

Громадянське суспільство як феноменологія етичної відповідальності й громадянської ідентичності в контексті глобального цивілізаційного розвитку.

Література:

- Апель К. О.* Дискурсивна етика як політична етика відповідальності в ситуації сучасного світу // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія. Підручник. - К.: Лібра, 1999. – С. 395-413.
- Берлін Ісаїя.* Дві концепції свободи // Берлін І. Чотири есе про свободу. – К.: Основи, 1994. – С. 177-232, або: *Берлін І.* Два концепти свободи // Лібералізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 546-584.

- Бьолер Д.* Відповідальність за майбутнє з глобальної перспективи. Актуальність філософії Ганса Йонаса та етики дискурсу. Переклад з нім. А. Єрмоленка.- К.: Стилос, 2014. – 157 с.
- Габермас Ю.* Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеакції та життєвий світ // *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія. Підручник. - К.: Лібра, 1999.- С. 287-325.
- Габермас Ю.* Залучення іншого. Студії з політичної теорії. – Львів: Астролябія, 2006. – 416 с.
- Габермас Ю.* Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації / Пер. з німецької // Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С. 84 - 91.
- Габермас Ю.* Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Пер. з німецької. – Львів: Літопис, 2000. – С. 9-42; 44-71;71-89.
- Гаек Ф. А.* Індивідуалізм істинний і хибний // Консерватизм. Антологія. – С. 389-401.
- Грей Дж.* Про негативну і позитивну свободу // Лібералізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 600-620. Також електронний ресурс:
- Йонас Ганс.* Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Пер. з нім. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.
- Кін Джон.* Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Пер. з англ. – К.: АНОД, 2000. – С. 151-179 (Публічність).
- Тейлор Ч.* Що негаразд з негативною свободою // Лібералізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 620-639.
- Хабармас Ю.* Гражданство и национальная идентичность // Хабармас Ю. Демократия, разум, нравственность. – М.: Academia, 1995. – С. 209 – 245.

Тема 12. Лекція: Проблеми громадянського суспільства у концепціях Е. Гелнера та Дж. Макліна

Означення класичної теорії громадянського суспільства та його некласичної інтерпретації. Поняття "модульної людини" у концепції Гелнера. Проблема атомізації суспільства за умов індустріальної революції і громадянське суспільство як модель соціальної інтеграції.

Процеси глобалізації і культурні та регіональні особливості світового розвитку у концепції Дж. Макліна. Громадянське суспільство як здійснення свободи в системах розвитку персональної і соціальної ідентичностей і в контексті культурних традицій. Переоцінка "суб'єктивного" чинника і криза "об'єктивного розуму".

Три рівні свободи згідно з Дж. Макліном. Екзистенційний рівень свободи як основа здійснення громадянського суспільства. Диференціація традиціоналізму й культурної традиції як форми удосконалення й акумулювання свободи. Традиція як іманентний вияв культурної еволюції спільноти і цивілізації. Громадянський поступ і соціальний прогрес. Принципи негегемоністичного підходу до культур, етносів та соціальних груп. Поняття "субсидіарності" (доповнюваності) у контексті поширення громадянського суспільства та його етична природа.

Література:

- Schneck S.* Three Models of Civil Society in the Framing of the U. S. Republic: 1781-1789 // *Civil Society and Social Reconstruction*. Ed. by G. McLean. Washington. The Council for Research in Values and Philosophy, 1997.–P.83–105.
- McLean G.* Philosophy and Civil Society: Its Nature, Its Past and Its Future // *Civil Society and Social Reconstruction*. Ed. by G. McLean. Washington. The Council for Research in Values and Philosophy, 1997. – P. 1- 83.

Маклін Дж. Ф. Громадянське суспільство: свобода у новому тисячолітті // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За ред. А. Карася. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 1999.– С. 10 - 21.

Карась А. Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і неklasичних інтерпретаціях. – С. 383 - 402.

Прошко В. Принцип субсидіарності – інструмент розподілу повноважень // Аспекти самоврядування. - 2000. - № 1. - С. 2 – 10.

Тема 13 (2 год. семінар):

Демократичні чинники громадянського суспільства: концепція Роберта Патнема

Визначення соціологічного критерію зрілості громадянського суспільства.

Дискурсивні джерела диктатури і демократії. Свобода в аспекті трьох дискурсивно-етичних практик: свободи-автентичності-відповідальності, патерналізму-клієнталізму, нігілізму й анархії.

Поняття "цивільної громади" Патнема. Пошуки коренів громадянської активності. "Соціальний капітал" як основа громадянського поступу і соціальної організації суспільства. Мережі вертикальних та горизонтальних суспільних відносин. Сутність і структура соціального капіталу. Асоціації як соціальні структури співробітництва.

Поняття громадянської політичної культури, її відмінність від парохіальної, підданської та активістської культур (за Г. Алмондом та С. Вербою).

Клієнталізм – патерналізм як перешкода до громадянського поступу. Характерні особливості мережі "клієнталізму-патерналізму" в українській дійсності.

Література:

Патнем Роберт Д. Разом з Робертом Леонарді та Рафаеллою Й. Нанетті. Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії / Пер. з англ. – К.: Основи, 2001. – С. 11-15; 109-144; 146-216.

Карась А. *Соціальний капітал як умова і міра громадянського поступу: європейські національні зразки й українські варіанти // Соціогуманітарні проблеми людини. № 3, 2008. – С. 7-14.*

Колодій А.Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні.– С. 77 – 87; 94 – 100.

РОЗДІЛ ІV

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І УКРАЇНА

Теми 14-15-16 (6 годин лекцій + 2 семінари):

Дискурсивні форми й соціально-культурні стадії громадянського поступу в Україні

Свобода і громадянський поступ як розгортання єдиного цивілізаційного процесу. Історичні передумови: вічева громада і "Руська правда". Магдебурзьке право в Україні та його основні принципи. Братський рух. Самоврядність громадського життя селянства і міщан. Козацтво як соціальний і звичаєво-правовий інститут.

Особливості дискурсивного забезпечення громадянського поступу. "Правовий уклад та конституції відносно прав і вольностей війська запорозького і всього народу вольного малоросійського"- Конституція Української гетьманської держави П. Орлика та "*Маніфест до європейських володарів*".

Поширення культурно-просвітницьких "громад" і тенденція перетворення "земств" в ограні місцевого самоврядування. Задачі Кирило-Мефодіївського товариства.

Проблема національної держави і громадянського суспільства в Україні. Конвергенція боротьби за громадянські права з боротьбою за мовно-культурну незалежність. Розгортання *жіночого* руху в Україні.

Особливості громадянського поступу під Австро-Угорською короною: творення громадських організацій, товариств, рухів, кредитових спілок і партій. Роль Греко-Католицької Церкви. Громадівство М. Драгоманова та громадянські ініціативи Івана Франка й Михайла Грушевського.

Громадянські ініціативи Центральної Ради. Організований і стихійний опір колективізації селянства. Громадянська катастрофа в Україні ХХ століття. Голодомор як радикальний спосіб руйнування громадських традицій та відповідного їм дискурсивного забезпечення. Комуністична політика національного геноциду. Домінування дискурсивно-етичної інтенції патерналізму-клієнталізму.

Рух опору і дисидентський рух. Відновлення культурно-просвітницьких товариств з 1987-го років. Громадський (неурядовий) сектор як основний компонент громадянського суспільства: типологія громадських організацій. Правове поле громадянського суспільства.

Значення «Помаранчевої революції» та «Революції Гідності» для здійснення індивідуальної свободи людини й громадянського суспільства. Громадянське суспільство за умов глобалізації і нових світових викликів. Перспективи громадянської ідентичності та входження до Європейського громадянського простору для України.

Література:

- Афанасьев Ю.* Опасная Россия. Традиции самовластья сегодня. – Москва: Рос. государственный гуманитарный университет, 2001. – 426 с.
- Грицак Я.* Нариси Історії України: Формування модерної української нації ХІХ—ХХ ст. – Київ: Генеза, 2000.
- Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розбудови.* Відп. редактор А. Єрмоленко. – К.: Інститут ліберального суспільства, 2007. – 318 с.
- Драгоманов М.* „Вільна спілка”-„Вольный союз”. Спроба української політико-соціальної програми // Андрусак Т. Шлях до свободи. Додаток – Львів, 1998. – С. 121 - 188.
- Карась А.* Громадянська ідентичність як чинник демократичного розвитку України // Rethinking Democracy – Kyiv Club, 2011: <http://rethinkingdemocracy.org.ua/themes/Karas.html>
- Карась А.* Соціокультурний текст громадянського суспільства: конструктивність і деструктивність соціальності // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За ред. А Карася. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 1999. – С. 39-63.
- Карась А.* Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. – С. 444 – 466.
- Карась А.* Громадянська ідентичність як українська перспектива // Агора. Переосмислюючи демократію: Україна і світовий контекст. – К.: Стилос, 2011. – С. 27–41.

- Карась А.* Комуністичні джерела та імперське підґрунтя українського геноциду: проблема відповідальності // Геноцид України в ХХ столітті. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2010. – С. 16–42.
- Карась А.* Цивілізаційний проект розгортання громадянської ідентичності в контексті “утіленого розуму” / А. Карась // Філософія фінансової цивілізації : зб. наук. пр. ; відп. секретар З. Е. Скринник. – К. : УБС НБУ, 2015. – С. 70–93.
- Колодій А.Ф.* На шляху до громадянського суспільства. – С. 113 – 155.
- Конституція Української Гетьманської Держави. – Львів – Київ: ЛБА "Право", 1997.
- Лісовий В.* Стереотипи масової свідомості і становлення громадянського суспільства в Україні // Лісовий В. Культура, ідеологія, політика.- С. 178-227.
- Маланюк Є.* Малоросійство // Маланюк Є. Книга спостережень. Том другий. – Торонто: Гомін України, 1966.– С. 229 – 247.
- Нолл Вільям.* Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920-30 років.– К.: Родовід, 1999. – С.17–34.
- Пасько І., Пасько Я.* Громадянське суспільство і національна ідея. – Донецьк: Східний видавничий дім, 1999. – С. 91 – 112.
- Рябчук М.* Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення. – К.: Критика, 2000. – С. 152 – 173. (Розд. 9: "Креолізація" малоросійства).
- Рябчук М.* Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і „розбудова держави”. - К.: Критика, 2000. – С. 70 – 78. (Розд. 4: Дві України: симбіоз, синергія, синтез?).

САМОСТІЙНА РОБОТА

в обсязі 42 год. визначається під час лекцій і дискусій з аспірантами з метою максимального наближення до їхніх наукових інтересів і дослідницьких тем. Кожен аспірант може самостійно (за порадою викладача) обирати для засвоєння статтю чи монографію, щоб виносити її зміст на обговорення і реферування.

Автор програми –

А. Ф. Карась